diyye'de ayrıca cenneti tasvir eden altın yaldızla basılmış bir halk resmiyle firdevs cennetinin yeri de gösterilmiştir (s. 17-18).

İslâm tarihi boyunca çeşitli dönemlerde yaptırılan bazı saray, köşk, cami, medrese gibi eserler firdevs kelimesiyle adlandırılmıştır. Bağdat'ta Muktedir-Billâh'ın yaptırdığı Firdevs Sarayı, Mardin'deki Artuklu eseri Firdevs Köşkü, Isparta'da Mimar Sinan tarafından yapılan Firdevs Bey (Paşa) Camii, önemli bir Eyyûbî devri eseri olan Halep'teki Firdevs Medresesi bunlardan bazılarıdır. Kelime ayrıca çeşitli tamlamalar halinde özellikle İran bölgesindeki birçok yerin adı olarak kullanılmıştır (Dihhudâ, XXI, 147-149).

Birçok kitabın adında firdevs kelimesinin bulunması da dikkat çekicidir. İlk müslüman hekimlerden Ali b. Rabben et-Taberî'nin tıbba dair ansiklopedik eseri *Firdevsü'l-ḥikme*, tanınmış muhaddislerden Âcurrî'nin *Firdevsü'l-ʿilm*'i, Türkistanlı tarihçi Âgehî Muhammed Rızâ'nın *Firdevs-i İkbâl*'i ve son devir Arap edebiyatçılarından Mısırlı Ahmed el-Berkûkî'nin edebî mektuplarını ihtiva eden *el-Firdevs* (*Seyâḥa fi'l-firdevs*) adlı eseri bunlara örnek gösterilebilir. Klasik kitap tasnifinde "ravza" ve "behişt" kelimeleri yanında bölüm ve konu başlıkları için firdevs kelimesinin kullanıldığı da görülür.

Türkler'de halk arasında kadın adı olarak yaygın şekilde kullanılan firdevs kelimesi zaman zaman halk şiirinde de yer almıştır. Kâtibî'nin, "Dağların başında dumanlar döner / Bağrımın başında fitiller yanar / Firdevs-i a'lâdan bir serv-i çınar / Çıkıp salındığı yerlere geldim" dörtlüğü buna bir örnektir.

BİBLİYOGRAFYA :

Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediyye*, İstanbul 1280, s. 14, 324, 339; Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşıkīn*, İstanbul, ts., s. 427-429; M. Fuad Köprülü, *Türk Saz Şairleri*, Ankara 1962, s. 138; Ali Nihat Tarlan, *Şeyhî Divanı'nı Tedkik*, İstanbul 1964, s. 115; Harun Tolasa, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 1973, s. 37; Cemâl Kurnaz, *Hayâlî Bey Dîvânı (Tahlili)*, Ankara 1987, s. 74; Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*, Ankara 1987, s. 113, 116; Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Dîvanı-Tenkidli Metin*, Ankara 1990, II, 368; İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989, s. 335; Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* (haz. Cemâl Kurnaz), Ankara 1992, s. 91; Dihhudâ, *Lugatnâme*, XXI, 147-149; "Firdevs", *TDEA*, III, 239.

 MUSTAFA UZUN

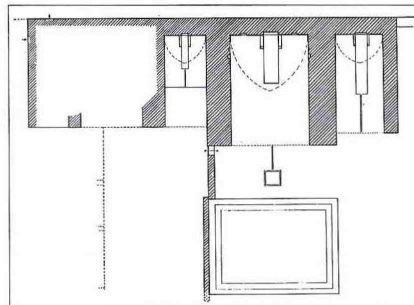
FİRDEVS KÖŞKÜ

Mardin'de bir Artuklu köşkü.

Yakın zamanlara kadar mevcut olan kitâbesine göre Melik Sâlih Necmeddin Mahmûd'a (1312-1364) mal edilmekteyse de Kâtib Ferdî'nin, XIII. yüzyılın sonu ile XIV. yüzyılın başlarında yaşayan Melik Mansûr Necmeddin b. Karaaslan için, "Yaz aylarını Firdevs Köşkü'nde geçirirdi" demesinden binanın daha önce yapılmış olabileceği ihtimali de ortaya çıkmaktadır; kesinlikle bilinen husus bir Artuklu eseri olduğudur.

Mardin'de Nusaybin'e giden yol üzerinde vali konağının yanında bulunan yapı Artuklu mimarisi içinde önemli bir yere sahiptir. İki katlı olarak inşa edilen köşkün ikinci katında bir cihannümâ, önünde de bir havuz yer almaktadır. Şehre karşı bir bahçe içinde olduğu anlaşılan havuz bir duvarla köşkün diğer bölümlerinden ayrılmış durumdadır. Yapının havuza bakan yüzünde, ortadaki diğerlerinden daha büyük ve cephesi dışa taşkın üç eyvanla bir büyük oda bulunmaktadır. Büyük bir konak şeklinde düzenlenmiş olan köşkün üç eyvanı da çeşme nişi, selsebil ve duvar nişlerine sahip olup ayrıca ortadaki büyük eyvan bir kanalla havuza bağlanmıştır. Eyvanların kuzeyinde bulunan bölüm yine bir eyvan görünümü vermekle birlikte iki katlı olmasıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu bölümün önüne, daha sonra karma bir malzeme ile batıya doğru uzanan ve bitişik düzende yapılan tonozlu mekânlar eklenmiştir. Ahır olarak kullanıldığı anlaşılan bu mekânların ve eyvan cephelerinin önü daha geç bir tarihte bir duvarla kapatılmış ve böylece ikinci kat eklemeleriyle birlikte bahçenin bölünmesi köşkün orijinal şeklinde büyük değişiklik meydana getirmiştir.

Firdevs Köşkü'nün planı

Mardin ev mimarisinin gelişmiş ve büyük ölçülerde uygulanmış bir şekli olan Firdevs Köşkü'nde cihannümâ iki katlı mekânların üzerinde yer almakta ve binanın bütünüyle büyük uyum sağlamaktadır. Yapıdan bağımsız gibi görünen bahçedeki duvarın orijinal olduğu söylenebilir. Akkoyunlu mezar taşları ile benzerlik gösteren eyvan selsebillerinin çeşme başlarındaki korkuluklar sanat tarihi açısından dikkat çekicidir. Yapıda kullanılan malzemenin çoğunluğu kesme taş olup bazı bölümlerde bunlara devşirme malzeme de eklenmiştir. Bugün içinde bir ailenin yaşadığı Firdevs Köşkü, şehir çıkışında kendi kaderine terkedilmiş olarak bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâtib Ferdî, *Mardin Mülûk-i Artukiyye Târihi* (nşr. Ali Emîrî), İstanbul 1331, s. 42-43; Ara Altun, *Mardin'de Türk Devri Mimarisi*, İstanbul 1971, s. 122-124; a.mlf., *Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişmesi*, İstanbul 1978, s. 225; "Mardin", *YA*, VIII, 5835.

ÖZKAN ERTUĞRUL

FİRDEVSÎ

(فردوسی)

(ö. 411/1020 [?])

İran'ın millî destanı *Şâhnâme*'nin müellifi.

Tûs şehrine bağlı Tâberân'ın Bâj (Bâz) köyünde doğdu. Gazneli Mahmud'un tahta çıktığı sırada (387/997) elli sekiz yaşında olduğunu söylediğine göre (*Şâhnâme*, IV, 5) 329'da (940) doğmuş olmalıdır. Künyesi Ebü'l-Kâsım, lakabı Fahreddin, mahlası Firdevsî'dir. Adı kaynaklarda Ahmed, Hasan ve Mansûr; babasının adı Ali Fahreddin, Ahmed ve İshak olarak farklı şekillerde geçmektedir. Kendisine ve babasına verilen bu adlardan hangisinin doğru olduğu tesbit edilememiştir. Babasının Tûs ırmağından ayrılan Âbrâhe çayı kenarında bir çiftlik sahibi (dihkan) olduğu bilinmektedir. Firdevsî'nin çocukluk dönemi ve öğrenim hayatı hakkında kaynaklarda hemen hemen hiçbir bilgi yoktur. Onun yetiştiği dönemde, İran'ın İslâm öncesi tarihine ait Pehlevî dilinde yazılmış bazı eserler ortaya çıkarılmış ve bunlar yeni Farsça'ya çevrilmeye başlanmıştı. Özellikle, Sâsânî hükümdarlarından III. Yezdicerd'in (632-651) derlenmesini sağladığı *Ḫudâynâme*'nin aslına ya da Arapça çevirisine dayanılarak birtakım şahnâmeler yazılmıştı. Muhtemelen başlangıçta diğer şa-